

Dr hab. Zbigniew Podgórski, prof. UMK
Pracownia Dydaktyki
Wydział Biologii i Nauk o Ziemi
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
w Toruniu

Toruń, 24.12.2011 r.

Recenzja
rozprawy doktorskiej mgr Pawła Pytki
pt. *Geograficzne uwarunkowania więzi terytorialnych młodzieży*
w Bieszczadach

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska, autorstwa mgr Pawła Pytki, dotyczy ważnego zagadnienia współczesnej geografii. Autor rozpatruje w niej złożony problem wpływu uwarunkowań geograficznych na charakter, siłę i przestrzenne zróżnicowanie więzi terytorialnych młodzieży mieszkającej w Bieszczadach. Przedstawiony w recenzowanej pracy proces badawczy i uzyskane wyniki charakteryzują młodzież gimnazjalną z klas III, a zatem osoby, które przeszły podstawowe fazy rozwoju osobowego i są w stanie rozumieć związki przestrzenne oraz w pełni świadomie tę przestrzeń oceniać. Interdyscyplinarny wymiar badań ponosi rangę opracowania, zarówno w sferze poznawczej, jak i w sferze praktycznej.

Opiniowana praca, o objętości 189 stron, w tym 150 stron tekstu zasadniczego, składa się z 9 rozbudowanych rozdziałów szczegółowo omawiających zagadnienia podane w tytułach. Zawiera spisy: literatury, rycin i tabel oraz z 4 załączniki o objętości 12 stron wydruku komputerowego. Komponenty pozatekstowe to 55 rycin oraz 4 tabele wykonane techniką komputerową. Elementy graficzne pracy są ciekawe pod względem formy, wyróżniają się estetyką i dobrze dobranymi barwami. Są prawidłowo rozmieszczone i we właściwy sposób przywoływane w tekście. Układ recenzowanej pracy jest poprawny i typowy dla rozpraw doktorskich. Praca mgr Pawła Pytki zawiera liczne cytowania pozycji literatury, które są zestawione w spisie zamieszczonym w końcowej części pracy. Spis zawiera łącznie 190 pozycji. Dobór literatury i źródeł jest zasadniczo wyczerpujący.

W pierwszym rozdziale, Autor bardzo syntetycznie przedstawił interdyscyplinarny charakter podjętych badań. Drugi rozdział zawiera cel i założenia metodyczne pracy, tj. określenie przedmiotu i podmiotu badań, cele i zadania badawcze. W kolejnym, trzecim rozdziale, Autor rozważa główne pojęcia stosowane w pracy, charakteryzuje materiały źródłowe

oraz czynniki wpływające na siłę i charakter więzi terytorialnych. Dopelnieniem treści tego rozdziału jest omówienie wskaźników siły więzi. Autor podsumowując przytoczone koncepcje i podejścia do zjawiska więzi terytorialnych stwierdza (s. 13, w. 18-22), że jest to [...] *zjawisko o podłożu emocjonalnym, wyrażające relacje człowieka w stosunku do określonego terytorium. Wynika ono z oceny środowiska życia przez człowieka, która z kolei zależy od stopnia zaspokojenia potrzeb różnego rodzaju. Więzy terytorialne wyrażane są poprzez uczucia, konkretne zachowania oraz zainteresowanie zamieszkiwanym terytorium*. Takie pojmowanie więzi terytorialnej jest poprawne. Nie mniej jednak przytoczone sformułowanie słabo akcentuje identyfikowanie się podmiotu badań z trzema podstawowymi atrybutami terytorium, jak: *wspólnota terytorialna, historia oraz tradycja i wartości terytorium*. Zdaniem recenzenta uewnętrznianie przez danego człowieka pozytywnego stosunku do miejscowości, czy też regionu nie jest niepodważalnym dowodem poczucia *wspólnoty terytorialnej*, tak jak emocjonalna identyfikacja człowieka z określonym terytorium nie muszą, chociaż mogą, oznaczać *identyfikowanie się z historią i tradycją tego terytorium*. Należy także podkreślić, że wprawdzie wyznacznikiem badanego zjawiska są więzi emocjonalne łączące jednostkę z zamieszkiwanym terytorium, to z drugiej strony – jest nim poczucie odrębności z terenami przyległymi. W innym przypadku wyznaczenie granicy terytorium, z którym więzi są przedmiotem badań ma wymiar czysto hipotetyczny. Powyższy komentarz służy uściśleniu istotnego dla pracy terminu, ale nie stanowi zarzutu, bowiem Autor dokonując ustalenia zakresu znaczeniowego pojęcia więzi terytorialnych w kilku miejscach pracy zwrócił uwagę na te elementy. Trafnie także wybrał wskaźniki pomocne w określeniu siły i charakteru więzi terytorialnych. Jednak ostatecznie zaproponował uproszczoną definicję, i taką przedstawił w formie graficznej (ryc. 2, s. 14).

Charakterystyka obszaru badań stanowi treść rozdziału czwartego. Autor opisał w nim terytorium i toponomastykę Bieszczad, wiodące cechy środowiska geograficznego oraz historię rozwoju gospodarczego ze szczególnym uwzględnieniem walorów kulturowych oraz aktualnej sytuacji społeczno-ekonomicznej. Siła i charakter więzi terytorialnych młodzieży w Bieszczadach, będące przedmiotem badań, są dyskutowane w rozdziale piątym. Autor dokonał prezentacji respondentów, metod i narzędzi badawczych oraz przedstawił organizację i przebieg badań. W końcowej części zamieścił syntetyczną analizę wyników badań ankietowych.

Godnym podkreślenia jest objęcie badaniami ankietowymi uczniów klas III gimnazjum z wszystkich miejscowości leżących na obszarze Bieszczad. Badaniami objął łącznie 430 uczniów z powiatu leskiego i bieszczadzkiego. Wyselekcjonowani uczniowie trafnie reprezentują młodzież gimnazjalną, zarówno ze względu na wiek, jak i długi okres zamieszkiwania na obszarze badań – ponad 86% od urodzenia. Dokonany wybór został także poprawnie

uzasadniony. Wykorzystany w badaniach ankietowych kwestionariusz stanowi załącznik 1. Zawarte w nim pytania odwołują się do miejscowości zamieszkania respondenta. Jest to zgodne z przyjętą koncepcją regionu przedmiotowego. Siłę i charakter więzi terytorialnych Autor określił posługując się 9 wskaźnikami, nazwanymi i opisanymi jako: samoidentyfikacja przestrzenna, poczucie dumy, przywiązanie emocjonalne, świadomość odmienności miejsca zamieszkania, waloryzacja przestrzeni, troska o byt zamieszkiwanej miejscowości, zainteresowanie wiedzą o terytorium, stosunek do obcych oraz plany na przyszłość. Wypowiedzi z kwestionariuszy zostały przetworzone do postaci binarnej a następnie opisane przy wykorzystaniu wskaźników procentowych i miar tendencji centralnej. Uzyskane wyniki zostały poddane szczegółowej i wieloaspektowej analizie, co sprawia, że wnioski są pogłębione. Ostatecznie Autor stwierdził, że 65% wszystkich respondentów identyfikuje się z miejscowością zamieszkania, a dalsze 20% z całymi Bieszczadami. Około 58% ankietowanych wykazuje wysokie poczucie dumy z faktu zamieszkania w danym miejscu, a ok. 75% deklaruje dalszą formalną więź z regionem, warunkując ją jednak oczekiwanym rozwiązaniem problemów natury ekonomicznej. Autor stwierdził silniejszy wymiar więzi terytorialnych z regionem Bieszczad w przypadku młodzieży z mniejszych i peryferyjnie położonych miejscowości w stosunku do młodzieży zamieszkującej większe miejscowości zlokalizowane w północnej części badanego obszaru. W toku dalszych analiz podjął próbę ustalenia geograficznych uwarunkowań więzi terytorialnych. W tym celu opracował własną *Typologię miejscowości w Bieszczadach wg różnych cech ich środowiska geograficznego* (tab. 3, s. 82-83). Zaproponowane kryteria, zestawione w nawiązaniu do trzech grup cech, jako całość są mało przejrzyste, a zatem w konsekwencji prowokują do dyskusji. Ponadto posługiwanie się zaproponowaną typologią przez innych badaczy może sprawiać im trudność ponieważ kryteria nie są ze sobą w żaden sposób zintegrowane. Na przykład analizując miejscowości pod względem ich lokalizacji Autor nie zastosował integrującego i hierarchizującego kryterium korespondującego z trzema badanymi cechami, lecz wybrał analizę rozłączną opartą o trzy równorzędne kryteria. To w konsekwencji odebrało mu możliwość zaproponowania nazw właściwych dla danego typu lokalizacji, a tekst analizy stał się monotony. Należy przypuszczać, że Autor postąpił tak mając na uwadze wykonanie w toku dalszej procedury badawczej analizy statystycznej cech środowiska geograficznego i wskaźników więzi terytorialnych. Zdaniem recenzenta postąpił jednak niesłusznie ponieważ typologia w bardziej funkcjonalnej postaci nie zabrała by mu możliwości wykonania niezbędnej analizy statystycznej.

W rozdziale szóstym prezentowane są geograficzne uwarunkowania więzi terytorialnych oraz cechy miejsc zamieszkania badanej młodzieży, w podziale na: lokalizacje miejscowości, ich krajobrazy oraz profil społeczno-gospodarczy. Kolejny rozdział zawiera analizę statystyczną zależności pomiędzy cechami środowiska geograficznego a wskaźnikiem więzi

terytorialnych. Wynikiem przeprowadzonej procedury są współczynniki korelacji rangowej τ_b Kendalla, spośród których część posiada wartość istotną statystycznie. Ostatnie rozdziały pracy, opatrzone numerami osiem i dziewięć, zawierają podsumowanie i wnioski.

Dokonując wyboru cech krajobrazu pod kątem ich wpływu na charakter i siłę więzi terytorialnych, Autor zbyt mocno skoncentrował się na składnikach kulturowych, co spowodowało, że cechy naturalne reprezentowane są jedynie przez morfologię terenu. Zdaniem recenzenta celowe jest w takich przypadkach uwzględnianie także innych składników krajobrazu, a przede wszystkim użytkowania ziemi traktowanego jako efekt gospodarki ludzkiej. Takie podejście postulował m.in. A. Richling wydzielając jednostki krajobrazu naturalnego. Zdecydowana większość polskich badaczy krajobrazu rozpatruje krajobraz, jako fizjonomiczny typ pewnego geokompleksu geograficznego, co jest konsekwencją uznania, że krajobraz to część epigeosfery stanowiąca złożony przestrzennie geokompleks o swoistej strukturze i wewnętrznych powiązaniach. Co ciekawe, Autor niekiedy uwzględnia pokrycie terenu w charakterystyce krajobrazu wsi, np. pisząc (s. 94, w. 3-5): [...] *rozproszenie zagród w mozaice pól stanowi niepowtarzalny koloryt a jednocześnie może kształtować zjawiska społeczne* [...]. Jednak generalnie potraktował ten składnik jako drugorzędny i ostatecznie nie uwzględnił go w analizie statystycznej. Biorąc pod uwagę wielkość i charakter banalizowanych miejscowości niektóre z wniosków częściowych odnoszących się do cech krajobrazu są słabiej udokumentowane. Nie jest także wykluczone, że wypowiedź Autora zamieszczona w podsumowaniu (s. 147, w. 11-12), w formie: *Zaskakującym faktem jest stosunkowo mała rola cech krajobrazu w oddziaływaniu na relacje młodzieży w stosunku do zamieszkiwanej przestrzeni* [...], miałyby wówczas inną postać.

W grupie metod badawczych nie została uwzględniona w pełnym zakresie metoda inwentaryzacji krajoznawczej, która daje możliwość określenia zasobów kulturowych i krajo-
brazowych miejscowości czy też regionu, rozumianych jako zbiór obiektów i walorów krajo-
znawczych. W przypadku studiowania recenzowanej pracy obiekty zostały uwzględnione, natomiast walory krajoznawcze potraktowano wybiórczo.

Wprawdzie, wyniki badań przeprowadzonych przez mgr Pawła Pytkę nie wyczerpują tematu zależności więzi terytorialnych od czynników geograficznych, to sformułowane wnioski są cenne i interesujące. W świetle ich analizy należy uznać, że próba wyznaczenia i zdefiniowania rangi poszczególnych cech środowiska geograficznego na charakter i siłę więzi terytorialnych młodzieży zamieszkującej Bieszczady jest udana. Spośród badanych 16 wskaźników siły więzi terytorialnych młodzieży 11 jest determinowanych przez cechy środowiska geograficznego na poziomie istotności statystycznej, w tym przede wszystkim wskaźnik odmienności krajobrazu i wskaźnik identyfikacji młodzieży z miejscowością. Pierwszy z

wymienionych jest dodatnio warunkowany przez przeszłość gospodarczą miejscowości, styl budownictwa, poziom usług, położenie komunikacyjne oraz odległość od siedziby gminy. Natomiast silna identyfikacja młodzieży z miejscem zamieszkania jest moderowana przez cztery cechy: morfologię terenu, peryferyjność, wielkość miejscowości oraz jej typ. Jako cenne uważam także uchwycenie zależności, że wraz ze wzrostem peryferyjności maleje identyfikacja młodzieży z miejscowością, oraz że młodzież z miejscowości sieciowych, gminnych oraz o złożonej przeszłości gospodarczej wykazuje mniejsze poczucie dumy niż młodzież z małych miejscowości tej samej części Bieszczad. Pośrednio autor potwierdził także poprawność wniosków innych badaczy, np. że stopień poczucia więzi z miejscem zamieszkania wpływa na poziom identyfikacji z regionem – w przypadku uczniów z terenów wiejskich jest to zależność dodatnia, natomiast wśród uczniów z większych miejscowości (miast) – ujemna (por. M. Adamczewska).

Konkluzja

Niezależnie od dyskusyjnych uwag zamieszczonych wyżej uważam, że rozprawa doktorska mgr Pawła Pytki, pt. *Geograficzne uwarunkowania więzi terytorialnych młodzieży w Bieszczadach*, jest ciekawym i cennym opracowaniem naukowym szczegółowo przedstawiającym podjętą problematykę, wnoszącym oryginalne wartości poznawcze. Stwierdzam, że praca ta spełnia wymagania Ustawy o stopniach i tytułach naukowych. W związku z tym przedstawiam Wysockiej Radzie wniosek o przyjęcie pracy i dopuszczenie mgr Pawła Pytki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Zbigniew Podgórski